

УДК 373.3/5.016:82.161:2]:929 Людм. Ковал.(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/20.167461>

Марія КОНОВАЛОВА,
orcid.org/0000-0002-2451-0676
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Маріупольського державного університету
(Маріуполь, Україна) beregivska.konovalova@gmail.com

Валерія САВЕЛЬЄВА,
студентка факультету філології та масових комунікацій
Маріупольського державного університету
(Маріуполь, Україна) romanovaolga540@gmail.com

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ Л. КОВАЛЕНКО В ШКОЛІ (В МЕЖАХ ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА)

У статті окреслено значення літературного краєзнавства в межах шкільної літературної освіти. Запропоновано вивчення біографії Л. Коваленко у зв'язку з характеристикою її епохи. Теоретично обґрунтовано й розроблено методи навчання та форми роботи на уроці. Визначено, що найефективнішим методом вивчення біографії є слово вчителя. Запропоновано прийоми художньої розповіді, розповіді з постановкою завдань, розповіді з самостійною роботою учнів, які урізноманітнять роботу на уроці і сприятимуть її високій результативності.

Ключові слова: літературне краєзнавство, біографія, принцип історизму, слово вчителя, прийом постановки завдань, самостійне учнівське дослідження.

Mariia KONOVALOVA,
orcid.org/0000-0002-2451-0676
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Ukrainian Philology Department
Mariupol State University
(Mariupol, Ukraine) beregivska.konovalova@gmail.com

Valeriia SAVELIEVA,
Student of the Faculty of Philology and Mass Communication
Mariupol State University
(Mariupol, Ukraine) romanovaolga540@gmail.com

METHODS AND STUDY RECEPTIONS OF L. KOVALENKO'S BIOGRAPHY IN SCHOOL (IN THE FIELD OF LITERARY LOCAL HISTORY)

The importance of literary local history studies within the limits of school literary education is outlined in the article. It's task is to select and return study of forgotten writers names of the literary space from a certain region of Ukraine, their creative achievements. Various approaches to the problem of studying the writer's biography in the methodology of teaching literature are characterized. Emphasizing the application of the historicism principle as the leading in the process of studying the biography of many Ukrainian writers, it is proposed to process the biography of L. Kovalenko in undeveloped connection with a characteristic of her era. Presentation of material through a collective creative portrait allows us to get acquainted with the biographical life facts of famous representatives of Ukrainian writing and helps students to orient themselves better in the Ukrainian political situation at that time. The study of writer's biography through the prism of literary groups improves students' knowledge of literary trends functioning, styles, and the evolution of certain genres.

Methods of training and forms of work at the lesson are theoretically substantiated and developed in the article. It is determined that the most effective method of biography studying is teacher's word, which is characterized by factual content, informational integrity, material completeness, emotional influence on the students. The teacher's word is proposed to be diversified by the method of setting tasks, which stimulates students to think, their attention, and by a method of adoption of independent student research, which is based on the principle of search training. Self-creation of literary map by students in the process of storytelling allows them to learn material better and provides high performance in the class. The use of the proposed techniques in writer's biography studying contributes the development of the linguistic and figurative thinking of students, the culture of their speech, the formation and development of aesthetic tastes, Lingvo-literal competencies.

Key words: literary local history, biography, the principle of historicism, teacher's word, the method of setting tasks, independent student research.

Постановка проблеми. Сучасна шкільна освіта наголошує на компетентісно-орієнтованому підході у вивченні різних навчальних предметів, тому вимагає ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності учнів у процесі їх опанування. Українська література займає особливе місце в системі шкільних дисциплін і є дієвим засобом усебічного розвитку особистості учнів, формування в них ключових компетенцій. Вагоме значення в межах шкільної літературної освіти має літературне краєзнавство. Його особливість у відборі нових цікавих постатей літературного простору певного регіону України, їх творчих здобутків, які знайомлять учнів з історією, традиціями, духовною культурою рідного краю, формують їх світогляд.

Аналіз досліджень. Літературне краєзнавство Донеччини представлено навчальними посібниками, інформаційними розвідками, літературно-критичними працями. Багато в цьому напрямі зробили відомий педагог В. Оліфіренко (Оліфіренко, 1996), літературознавці Ф. Пустова (Оліфіренко, Пустова, 1995), В. Просалова (Просалова, 2012). Методика викладання літератури пропонує різноманітні підходи до проблеми вивчення біографії письменника. Дослідниця Н. Волошина наголошує на методичній специфіці вивчення біографічного матеріалу і пропонує розглядати біографію письменника в єдності з його творчістю (Волошина, 2003). Учений-методист Є. Пасічник у вивченні життєпису письменника виділяє такі напрями, як вивчення біографії в нерозривному зв'язку з творчістю, вивчення біографії як підготовки до сприймання твору, вивчення біографії в нерозривному зв'язку з епохою (Пасічник, 2000: 188). Г. Токмань наголошує на принципах «історизму, фактуальності, психологізму, екзистенційності, естетизму» (Токмань, 2002: 119–120), С. Жила акцентує на пропедевтичному характері у вивченні біографії письменника (Жила, 2004) тощо. Отже, біографія письменника у шкільному вивченні має вагоме значення, а правильно обраний учителем напрям в опрацюванні життєпису митця підвищує рівень сприйняття його творчості.

Мета статті – теоретично обґрунтувати і розробити методи навчання та форми роботи у процесі вивчення біографії Л. Коваленко як регіонального компонента в системі шкільної літературної освіти.

Виклад основного матеріалу. У курсі літературного краєзнавства Донеччини вчені-методисти приділяють особливу увагу письменникам-емігрантам. До їх числа належить мариупольська письменниця Людмила Коваленко. Вона пройшла

важкий життєвий і творчий шлях від рідного Маріуполя до далекого Нью-Йорка і залишила у спадок своїм землякам, українському народові, захоплюючи малу прозу, автобіографічні романи та мистецьки довершену модерну драматургію. У процесі вивчення її біографії учителю варто наголосити, що життєвий шлях Л. Коваленко розпочався з тих самих місць, де тепер живуть учні. Ця інформація вплине на особливе сприйняття ними письменниці. Цікавим моментом життєпису є її походження. Батько письменниці – представник роду українських козаків. По лінії матері вона – гречанка Тохтарова. Нині збереглися вулиця, будинок, де народилася письменниця. Генетична пам'ять її роду вплинула на характер письменниці. Вона завжди хотіла бути корисною людям: на фронті 1916 р. була сестрою милосердя, а в часи окупації німцями Києва була однією з організаторів товариства Українського Червоного Хреста. Портрет письменниці допоможе учням уявити її зовнішній вигляд, а ілюстрації до художніх текстів зацікавлять спадщиною й зафіксують увагу на тих епізодах, які несуть найбільше ідейне навантаження. Особливо цікавою для учнів буде ілюстрація до першого твору «Степові обрії» з трилогії «Наша, не своя земля», де зображено рідні місця неозорих степів Приазов'я.

Наголошуючи на принципі історизму як провідному у процесі вивчення біографії багатьох українських письменників, учителю варто запропонувати вивчення біографії Л. Коваленко в зв'язку з характеристикою її епохи. Життєпис письменниці – це можливість збагнути епоху ХХ ст., події, культурне та мистецьке життя, настрої художників слова. Г. Токмань підкреслює: «Письменник зображується вчителем як історична особа, яка існувала в певну історичну добу в певному краї і вела з ними діалог. Митець своїм словом впливає на історичний час, стає з ним врівень, хоча результат їхніх стосунків може постати перед народом значно пізніше, по смерті поета» (Токмань, 2002: 119). Письменниця була свідком широкого спектру подій в Україні першої половини ХХ ст.: становлення української державності, визвольних змагань, Голодомору, репресій. Усе, що вона бачила і пережила, згодом лягло в основу одного з романів трилогії – «Прорість».

Застосування принципу викладу біографії у нерозривному зв'язку з епохою допоможе учням краще орієнтуватися в тогочасній політичній ситуації в Україні, дасть змогу ознайомитися з біографічними фактами про життя рідних письменниці, колег по творчості. У 20–30-х роках ХХ ст. Л. Коваленко перебувала у вирі літературного

життя в Києві, спілкувалася з відомими письменниками. Цікавим і доречним буде виклад матеріалу за допомогою колективного творчого портрета як жанрового різновиду інформаційного монологічного висловлювання про дружні або творчі об'єднання (літературні школи, угруповання, спілки). За допомогою колективного портрета розкривається неповторний внутрішній світ творчої особистості, модель її поведінки в колективі, в ньому містяться факти про історію виникнення об'єднань, їх діяльність, особливості взаємовідносин між його членами тощо. Запропонований інформативний матеріал, його структурно-смілова цілісність, послідовність викладу, комунікативна направленість, модальність у контексті біографії видатної постаті рідного краю передбачатиме відповіді на запитання, як письменниця стала особистістю, що допомогло розвитку її таланту, хто сприяв її творчості. Учнів зацікавить той факт, що П. Тичина радо привітав письменницю з виходом її перших творів, а теплі стосунки з М. Рильським суттєво вплинули на її життя. Їхня дружба розпочалася під час роботи над перекладами творів Вольтера, Мопассана, Бальзака, Золя. Саме М. Рильський познайомив письменницю з її майбутнім чоловіком М. Івченком. Красою маріупольчанки, її наполегливістю і завзятістю захоплювався Б. Антоненко-Давидович. Співпрацюючи з журналами «Глобус», «Червоний шлях», «Життя і революція», письменниця брала участь у літературних дискусіях, захищала від несправедливої критики свої твори і твори М. Івченка.

Крізь призму вивчення життя і творчості письменниці рідного краю Л. Коваленко учні ще раз будуть проінформовані про відомих представників українського письменства непростого періоду 1920–1930-х років ХХ ст., їх діяльність у різних літературних об'єднаннях міжвоєнного періоду («Плуг», «Гарт», «Ланка», неокласики, ВАПЛІТЕ, МАРС, ВУСПП, «Молодняк» та ін.); краще сприйматимуть функціонування літературних напрямів, стилів, еволюцію окремих жанрів. Таким чином, вони отримають колективний творчий портрет літературних угруповань міжвоєнного періоду в Україні.

Розгляд письменницьких об'єднань як літературно-мистецьких феноменів можна продовжити, акцентуючи на діяльності Мистецького українського руху та літературно-мистецького об'єднання «Слово» – післявоєнних письменницьких угруповань в еміграції, до яких входила Л. Коваленко. Письменниця постійно друкувалася в часописах «Наші дні», «Час», «Арка», «Молоде життя», «Нові дні», «Свобода», а також продо-

вжувала редагувати журнал «Громадянка». Так через історію життя Л. Коваленко у 20–30-х роках ХХ ст. учні матимуть змогу вкотре переосмислити події того часу, що вплинули на літературний процес загалом і на конкретні постаті відомих письменників, та сприйматимуть інформацію як єдиний текст, а творчі долі письменників як елементи ланцюга єдиного історичного та літературного процесу.

Літературні угруповання міжвоєнного періоду в Україні і Європі в 20–30 роках ХХ ст. та післявоєнні – в еміграції досі мало вивчені і осмислені у шкільному вивченні літератури. Учитель може запропонувати окремим учням самостійно підготувати повідомлення про ці об'єднання, наголошуючи на ролі Л. Коваленко в них.

Під час вивчення біографії письменника можна використати надзвичайно різноманітні форми організації навчальної діяльності: урок-лекцію, урок-семинар, лекцію-огляд, лекцію-літературознавче дослідження, комбінований урок, інтегрований урок, самостійні доповіді учнів, роботу з підручником, заочні екскурсії тощо.

Найефективнішим методом викладання біографії письменника на уроках літератури рідного краю є слово вчителя. Головне завдання вчителя – викладати матеріал так, щоб учні слухали із захопленням і високим рівнем запам'ятовування. Фактологічна наповненість, інформаційна цілісність, завершеність матеріалу в слові вчителя супроводжується застосуванням його комунікативних прийомів, що підсилює емоційний вплив на учнів. Слово вчителя має здатність хвилювати уяву дітей, збуджувати їх цікавість до творчості конкретного митця і українського письменства загалом, а також, викладаючи матеріал чітко і зрозуміло, підвищувати інтелектуальний рівень учнів. Слово вчителя можна урізноманітнити прийомом постановки завдань. Монологічна розповідь із широкою постановкою завдань активізує мислення учнів, їх увагу.

У вивченні біографії письменника важливим є психолого-педагогічний аспект. Окреслюючи місце митця рідного краю в літературному процесі, учитель виділяє з його життєпису ті морально-етичні категорії, які стануть орієнтирами для учнів, адже саме на матеріалі життєвого шляху письменника-земляка можна формувати в молодого покоління кращі моральні якості – любов до рідного краю, народу, держави, чесність, принциповість, високу ідейність. На принципі екзистенційності у вивченні біографії письменника наголошує Б. Степанишин: «Поменше дат, назв, другорядної інформації, а побільше цікавих

епізодів із життя письменника, до того ж, епізодів із підтекстним зверненням до почуттів учнів» (Степанишин, 1995: 182). Тому, розповідаючи про перепони на шляху життя і творчості Л. Коваленко, учитель зосередить увагу учнів на таких моментах із її біографії, як арешт чоловіка на десять років, його смерть, важке життя дружини «ворога народу», вигнання з Інституту літератури АН УРСР і заборона друкувати твори, тернистий шлях в еміграцію, розлука зі старшою дочкою, смерть молодшої дочки, що вже встигла проявити свій мистецький талант, а також повне забуття імені письменниці в Україні.

У процесі вивчення біографії Л. Коваленко учитель може почати свою розповідь із того, що саме її небіж киянин В. Коваленко, видатний учений-кібернетик, академік, який через радянську систему не встиг зустрітися з тіткою, з далеких наукових подорожей по США привіз книжки Л. Коваленко та публікації про неї. Він розшукав інформацію про письменницю вже після її смерті. Так вперше після довгих років мовчання її твори з'явилися на батьківщині. Також учителеві необхідно підкреслити, що письменниця обрала псевдонім для своїх творів дівоче прізвище – Коваленко, щоб не накликати біду на рідних чоловіка – М. Івченка, які залишилися в Україні.

Під час вивчення біографії письменниці доцільно застосувати прийом самостійного учнівського дослідження. Тому важливо, щоб про її шлях із Маріуполя до Нью-Йорка розповіли самі учні, а вчитель лише спроектував їх виступи у правильне русло. Кожен учень обирає одне з міст (Маріуполь, Київ, Львів, Мюнхен, Нью-Йорк), де перебувала письменниця, акцентуючи на неповторності життєвого шляху письменниці, і розповідає про події, які там відбувалися. В основі такої роботи лежить принцип пошукового навчання. Учні самі шукають, досліджують ту чи іншу сторінку в біографії й творчості письменниці. Це сприяє формуванню та розвитку їхніх смаків, мовно-літературних компетентностей. Розповідаючи про одну зі сторінок життя й таланту письменниці, учні-співдоповідачі безпосередньо долучаються до участі у процесі пізнання особистості письменниці, їх знання стануть переконаннями

для інших учнів. Однак біографія письменниці має супроводжуватися основним акцентом – її творами. Тому школярам варто наголошувати на творах, які були написані в конкретному часі й просторі, їх жанрах, проблематиці. Це навчання з високою результативністю, адже дослідницька робота, пошук істини завжди приносять бажані результати. Пошукова робота збагатить школярів духовно, вплине на їх розумову діяльність, навчить самостійно здобувати знання й завжди мати власну думку.

Таким чином, при порівняно невеликій кількості методів вивчення біографії письменника (художньої розповіді, розповіді з постановкою завдань, розповіді із самостійною роботою учнів) є величезна кількість прийомів, що дають змогу зробити цікавим важкий для викладу матеріал.

Життєвий шлях Л. Коваленко від Маріуполя до Нью-Йорка пропонується представити учням у вигляді літературної карти, яку вони самі моделюють у процесі розповіді. Кожне місто – Маріуполь, Київ, Львів, Мюнхен, Нью-Йорк – виділяється наступним співдоповідачем на карті, визначаються роки перебування письменниці в ньому, озвучуються твори, написані нею в цей час. Така наочність сприятиме кращому засвоєнню вивченого матеріалу.

Цікавими стануть питання наприкінці уроку: чи зазнала вона особистого щастя як звичайна жінка? Чи змогла вона хоча б один раз приїхати на Батьківщину, у свій рідний Маріуполь як письменниця-емігрантка? Чи побачила вона свої твори виданими і доступними читачеві в Україні як митець? Чи стала вона відомою за життя чи лише після смерті?

Висновки. Вивчення біографії письменниці Л. Коваленко в зв'язку з характеристикою історичної епохи поглибить теоретичні знання учнів про письменників рідного краю, розширить панораму подій в Україні та за її межами, сприятиме кращому розумінню творчості тих авторів, з якими співпрацювала письменниця. Набуття школярами знань у процесі самостійного пошуку інформації та керівництво пізнавально-пошуковим процесом учителя, створення необхідних умов для їх активності та ініціативності спонукатиме до формування в них літературознавчих компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошина Н. Й. Вивчення біографії письменника в єдності з його творчістю. Українська література в загальноосвітній школі. 2003. № 8. С. 2–5.
2. Жила С. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Чернігів, 2004. 360 с.
3. Оліфіренко В. Вивчення літератури рідного краю в школі. Посібник для вчителів і студентів. Донецьк, 1996. 95 с.

4. Оліфіренко В. В., Пустова Ф. Д. Уроки правди і добра. Джерела літератури рідного краю. Донецьк, 1995. 168 с.
5. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ, 2000. 384 с.
6. Письменники Донеччини. Довідник / Упорядн. І. О. Білий, С. В. Жуковський. Донецьк, 2005. 425 с.
7. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі. Київ, 1995. 256 с.
8. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в середній школі: екзистенційно-діалогічна концепція. Київ, 2002. 320 с.
9. Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. Донецьк, 2012. 480 с.

REFERENCES

1. Voloshyna N. Y. Vyvchennia biohrafii pysmennyka v yednosti z yoho tvorchistiu [Studying writer's biography in unity with his creation]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*. 2003. № 8. P. 2–5 [in Ukrainian].
2. Zhyla S. Teoriia i praktyka vyvchennia ukrainskoi literatury u vzaiemozviazkakh iz riznymy vydamy mystetstv u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly [Theory and practice of studying Ukrainian literature in interconnections with different types of arts in upper comprehensive schools]: monohrafiia. Chernihiv, 2004. 360 p. [in Ukrainian].
3. Olifrenko V. V. Vyvchennia literatury ridnoho kraiu v shkoli [Studying native land literature at school]. *Posibnyk dlia vchyteliv i studentiv*. Donetsk, 1996. 95 p. [in Ukrainian].
4. Olifrenko V. V., Pustova F. D. Uroky pravdy i dobra. Dzherela literatury ridnoho kraiu [Lessons of truth and goodness. Sources of native land literature]. Donetsk, 1995. 168 p. [in Ukrainian].
5. Pasichnyk Y. A. Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh [Methodology of Ukrainian literature teaching in secondary high schools]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh zakladiv osvity. Kyiv, 2000. 384 p. [in Ukrainian].
6. Pysmennyky Donechchyny [Donechchyna writers]. *Dovidnyk / Uporiadnyky I. O. Bilyi, S. V. Zhukovskiy*. Donetsk, 2005. 425 p. [in Ukrainian].
7. Stepanyshyn B. I. Vykladannia ukrainskoi literatury v shkoli [Teaching Ukrainian literature at school]. Kyiv, 1995. 256 p. [in Ukrainian].
8. Tokman H. L. Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednii shkoli: ekzystentsiino-dialohichna kontseptsiiia [Methodology of Ukrainian literature teaching in comprehensive school: existential-dialogic concept]. Kyiv, 2002. 320 p. [in Ukrainian].
9. *Ukrainska diaspora: literaturni postati, tvory, bibliohrafichni vidomosti* [Ukrainian diaspora: literary figures, works, bibliographic information] / Uporiadkuvannia V. D. Prosalovoi. Donetsk, 2012. 480 p. [in Ukrainian].